Paradoxala actualizare a unui paradox

Nicolae Sârbu
Biblioteca Judeţeană „Paul Iorgovici" Caraş-Severin

Dacă bănuiam că subiectul comunicării mele, „**Paradoxul bănăţean şi lectura publică",** va fi adjudecat de secţiunea de „istoria cărţii", puteam aborda la simpozionul dumneavoastră de la Târgu-Mureş unele teme poate mai adecvate. Cum ar fi: *420 de ani de la tipărirea Paliei de la Orăştie*. Pentru că, în ordine cronologică, este prima lucrare de acest fel (1582), cu peste o sută de ani înainte de ***Biblia de la Bucureşti*** (1688), ***Biblia de la Blaj*** (1695) şi ***Biblia de la Bălgrad*** (Alba Iulia, 1699). Pentru că, din cei cinci cărturari implicaţi în această fundamentală operă de cultură, trei sunt bănăţeni: Efrem Zăcan (Caransebeş), Ştefan Herce (Căvăran) şi Moise Pestişel (Lugoj). Şi, fiindcă tot vorbim de paradox, în mod cu totul paradoxal, această importantă lucrare nu a intrat cum trebuia, în istoria culturii române, ca o contribuţie esenţială a Banatului.

Cu deosebit profit ştiinţific şi profesional, puteam să prezint volumele dr. Valeriu Leu despre istoria şi civilizaţia cărţii în Banat. Mă refer aici la importante contribuţii, cum ar fi: ***Cartea şi lumea rurală în Banat: 1700-1830***, ***Cartea veche românească din bisericile eparhiei Caransebeşului: 1648-1800*** şi ***Banatul în memorialistica măruntă sau istoria ignorată (1914-1919)***. Sau, mai aproape de bibliologie şi specificul muncii noastre, ***Bibliotecile din Banat, între 1850-1918***, de dr. Ionel Bota. O lucrare necesară, obligatorie pentru cunoaşterea fenomenului cultural din Banat, fiind şi cartea profesorului Petru Călin despre ***Tiparul românesc diecezan din Caransebeş***, urmând să fie publicată şi lucrarea despre ***Foaia Diecezană, 1886-1949***. În acelaşi timp, o carte de referinţă putând fi considerată şi ***Descoperirea Banatului*** (Editura Timpul, Reşiţa, 1994), de criticul şi istoricul literar Gheorghe Jurma.

Precizez că subiectul comunicării mele, vizând lectura publică şi nu numai, ţine şi de istorie, dar mai ales de sociologia culturii, de o definire a mentalităţilor şi specificului, a relaţiei: regional (local)-naţional.

BDD-A19243 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:32 UTC)

Putem vorbi cinstit, rezonabil, de un localism creator şi de o specificitate a lui? Are acces această creaţie în panteonul valorilor naţionale? Întrebări care poartă, uneori dureros, amprenta politicii dintr-un timp anume. Problema lecturii neţinând neapărat de nu ştiu ce resorturi misterioase şi infailibile.

Ea denotă, evident, condiţii istorice şi economice, dar şi o atitudine faţă de anumite necesităţi spirituale: o mentalitate, o concepţie, o ideologie.

Lucian Blaga, pe când nu era încă marele poet şi nu-şi elaborase sistemul filozofic prin cele două trilogii, a trăit şi a scris o vreme la Lugoj. În oraşul unde soţia sa, Cornelia, din cunoscuta familie a Bredicenilor, era medic. Înainte de-a lua drumul diplomaţiei, sprijinit de aceeaşi familie, Lucian Blaga s-a întâlnit cu Banatul, în ceea ce avea el specific, reprezentativ.

Articolul ***Barocul etnografiei româneşti***, publicat în primul număr al revistei ***Banatul***, Timişoara, ianuarie, 1926, vădeşte, pe lângă cunoaşterea de care vorbeam, intuiţia poetului, spiritul penetrant în descifrarea trăsăturilor esenţiale şi puterea de sinteză a filozofului. Concizia şi limpezimea în formularea unor concepte, rămase până azi definitorii. Dar, înainte de a concluziona că „*Un fapt incontestabil se poate deci preciza: cultura Banatului reprezintă barocul etnografiei româneşti*“, Lucian Blaga formulează conceptul de **„paradox bănăţean“**. Concept? Da. Pentru că sintagma s-a ridicat în lumea fertilă a ideilor definitorii, provocând, la rândul ei, numeroase luări de poziţie, fără să poată fi combătută definitiv şi dislocată. O formulă pe care Blaga o lansează conştient că va produce şi mai multe nemulţumiri. Iată ce înţelege, în esenţă, Blaga prin **„paradox bănăţean“**: „*Nici una din provinciile româneşti nu are o cultură etnografică, anonimă, populară, atât de diferenţiată ca Banatul, dar în acelaşi timp nici una din provinciile româneşti n-a dat relativ de puţine personalităţi creatoare ca Banatul*“.

Să recunoaştem, nu-i o constatare prea măgulitoare. Ba dimpotrivă. De-a dreptul amară. Dureroasă chiar. Prin realitatea de azi, prin unele luări de poziţie, pro şi contra, paradoxul bănăţean se dovedeşte şocant de actual. Mai degrabă actualizat cu forţa. Anacronic şi dureros. Putând lesne constitui subiectul unei lucrări ample de ideologie, politică şi sociologie culturală. Să însemne asta că le dăm apă la moară denigratorilor de tip Nicolae Iliescu, scriitor din Bucureşti, atunci când susţine cu tupeu, la modul jignitor, că în ultimii 500 de ani, din Banat „*n-a ieşit decât Lenau*“?

BDD-A19243 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:32 UTC)

Nici vorbă. Dar insist pe ideeea fenomenului mai complex decât pare, la prima vedere. Ieşirile grosolane fiind alimentate de necunoaştere şi rea-credinţă. Pe fondul unei marginalizări de durată, inexplicabile şi intolerabile, a Banatului, cultural şi economic, în zilele noastre. Aşa se face că, în condiţiile în care mulţi stau cu ochii pe biblioteca virtuală, noi nu reuşim să-nchegăm, cu mari eforturi, nici o bibliotecă tradiţională ca lumea. Aşa că, în cele ce urmează, pornind de la paradoxul de bază, enunţat de Lucian Blaga şi citat de mine mai'nainte, considerat **Paradox 1,** voi încerca să descifrez paradoxuri colaterale şi derivate, diverse şi convergente, de o nedorită actualitate.

Paradox 2. „*Este un lucru neîndoios că dintre toţi ţăranii români de pretutindeni, bănăţenii sunt cei mai citiţi şi cei mai cunoscători de carte. Aici în Banat se desfăceau cu sutele şi miile revistele româneşti şi broşurile diferitelor biblioteci. Dar nu numai atât. Ţărănimea bănăţeană dă dovadă de un extraordinar simţ artistic.*"

Aceste aprecieri îi aparţin lui Camil Petrescu. Spirit lucid, riguros, cu puterea de observaţie şi caracterizare a unui mare romancier, care nu poate fi suspectat de vorbe gratuite. Opinie competentă despre ceea ce mai târziu avea să fie numit *cultura pe orizontală* (Petru Oallde), sau *o ilustrare autohtonă a iluminismului european* (Eugen Uricaru). Deşi termenul a fost compromis în „epoca de aur", se poate lesne vorbi de o adevărată *cultură de masă.* Cartea circula intens în spaţiul bănăţean. Existau biblioteci muncitoreşti, diecezane, ale asociaţiilor de învăţători şi corale, biblioteci particulare. Prin Nicolae Stoica de Haţeg, se răspândeşte ***Istoria pentru începutul românilor în Dachia***, de Petru Maior. Deşi, sub ocupaţie, nu erau vechi tipografii româneşti, Banatul era puternic conectat la ideea de carte şi lectură publică în limba română.

Fenomen de vechi şi profunde tradiţii.

Faţă de aceste tradiţii, situaţia de azi e îngrijorătoare. Satele Mercina şi Grădinari aveau vechi biblioteci. Azi nu mai au. Înainte nu erau tipografii româneşti, dar cartea circula. Azi avem tipografii şi cartea circulă cu tot mai mare greutate. Să se fi stins subit setea de carte şi cultură a bănăţenilor?

Paradox 3. L-am numi al *integrării***.** Bineînţeles că aspiraţia unirii, pusă în operă istorică la 1 Decembrie 1918, presupunea o mult râvnită şi justificată integrare în cultura română. Enunţând paradoxul bănăţean al secetei de personalităţi creatoare, Lucian Blaga lăsa, totuşi, o portiţă deschisă: „*Ne place să credem că partea dureroasă a paradoxului bănăţean*

BDD-A19243 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:32 UTC)

nu are o origine iremediabilă, şi avem chiar convingerea că din peisajul plin de surprize al acestei provincii se vor ivi încă remarcabili purtători de destine româneşti".

În loc să deschidem mai tare această uşă, să adâncim *cunoaşterea şi recunoaşterea, validarea şi integrarea,* parcă cineva intenţionează anume s-o închidă în obrazul Banatului. Mă refer nu doar la acele ieşiri anacronice la rampă gen Nicolae Iliescu.

De la 1926, anul când a scris Blaga cele de mai sus, s-au afirmat destule personalităţi creatoare. Şi le asumă cu adevărat cultura română?

Între timp, au fost mai bine, mai profund cunoscute unele nume vechi (N. Stoica de Haţeg, Mihail Halici jr., Corneliu Diaconovici), care şi azi îşi aşteaptă recunoaşterea, marea validare, locul meritat în cultura română. Am încercat ca, prin ***Dicţionarul scriitorilor din Caraş-Severin***, să repunem în circulaţie o bază documentară de pornire privind viaţa literară din această parte a ţării. Cu scrieri şi personalităţi nerecunoscute la justa lor valoare. Cu efervescenţa surprinzătoare a fenomenului literar contemporan. Dar... Chiar în revista ***Vatra***, tipărită la Târgu Mureş, ni se reproşează *„ambiţiile integratoare*", care caracterizează această lucrare de referinţă şi sinteză.

Tocmai asta e: devine tot mai clar că, în acest moment, paradoxul e altul: *personalităţile există*. Dar, din varii şi enigmatice motive, ele nu sunt recunoscute. Valorizate şi integrate. Încă. Până când? Asta-i o altă enigmă.

Paradox 4. L-am numit *al imposibilei sărituri peste propria umbră*. Deseori suntem confundaţi, reproşându-ni-se implicit că ne aflăm la o margine depărtată de ţară. Până şi oameni de cultură şi jurnalişti încurcă Drobeta Turnu-Severin cu Caraş-Severin. Personal, de la Consiliul Naţional al S.Z.R. (Societatea Ziariştilor din România, intrată azi în anonimat) am primit scrisori pe adresa: Reşiţa, judeţul Hunedoara. O lucrare din Constanţa, de exemplu, devine automat mai bună, fiindcă autorii de-aici sunt mai aproape de Bucureşti decât cei din Caraş-Severin. Dacă rişti să afirmi că ar mai trebui corijată „axiologia centralistă", eşti imediat urechiat ca resentimentar şi provincial aflat în vendetă. Criteriul geografic tinde să-l înlocuiască pe cel axiologic.

Nu-i bine, dar hai să mergem pe un fir posibil al unei asemenea logici strâmbe. Constatăm că Reşiţa e foarte aproape de Viena. Distanţă aproximativ egală. Cu mici diferenţe în kilometri, dar cu multe apropieri de temperament, arhitectură, limbă, de tradiţii (culturale, industriale). Am fost

BDD-A19243 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:32 UTC)

acolo şi ştiu cu cât respect se vorbeşte de Banatul Montan. Cu mai mult respect decât la noi. România vrând să se apropie de Europa, să intre în ea, sărind peste Banat. Cea mai vestică parte a sa. Un fel de imposibil salt peste propria umbră.

Paradox 5. *Sau poezia înflorind ca iarba peste ruine.*

Evident, nu putem vorbi de lectură şi carte, izolat, punându-le într-o vitrină frumos luminată şi fără să vedem ce se petrece în jur. Iar aici constaţi, cu stupoare, o decădere fără precedent. Din judeţul cu cea mai veche şi aproape cea mai puternică industrie, Caraş-Severinul a ajuns o problemă. O problemă ignorată. Nu rezolvată. Banatul de Munte este lăsat în cădere liberă. În anul 2002, este al 39-lea din ţară, la capitolul alocaţii bugetare. Un prim subparadox: decade industria şi înfloreşte poezia. Este un fenomen natural ca, pe ruinele fostei Termocentrale Anina, să crească iarbă şi pădure. Dar nu e tocmai firesc ca peste dezastre să-nflorească un lujer spiritual: poezia. Reşiţa, fostul oraş industrial, este azi un oraş cu poeţi. Mulţi şi buni. Doar câţiva, din păcate, prea puţin cunoscuţi.

Cât despre biblioteci, cu tot efortul nostru, cu alocaţiile noastre infime, cu 1.376 m.p., împărţiţi în 15 locuri, e greu să faci performanţă. Încât îmi amintesc, în final, de izbucnirea deputatei Mona Muscă, într-o seară, la televizor. La o dezbatere în comisia de cultură, tocmai aflase că Teatrul „Mihai Eminescu" şi Opera din Timişoara nu au intrat în atenţia Ministerului Culturii. Spunea deputata, cu năduf: *„Îţi vine să le pui harta în faţă şi să le strigi: domnilor, aici e Banatul"*.

Da, Banatul românesc, occidental şi paradoxal. Dincolo de paradoxul blagian, aici făcându-şi astăzi cuib atâtea alte paradoxuri.

BDD-A19243 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:32 UTC)

Bringing up-to-date of a Paradox

Abstract

We all have to admit that the historical Banat has evoluated – culturaly speaking – in a specific way. Their peasants were considered to be the most educated and interested in culture from all the romanian peasants. They have understood the importance of books and have created many librairies. More than that, they were interested in book diffusion and thousands of books and magazines could be found in their librairies.

Inspite of its cultural evolution, Banat can not be proud of its cultural realisations, it can not be proud of its scholars; their value does not seem to be accepted.

Today, the historical Banat is living its cultural decay.

BDD-A19243 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:32 UTC)